

Sosiaalityö oikeuden yhteistyökumppanina huoltoriidoissa

Tuomareiden näkökulma olosuhdeselvitystyöhön

HANNELE FORSBERG & AINO RITALA-KOSKINEN

Huoltoriitojen ratkaisuprosessit ja olosuhdeselvitysten laatiminen kestävät usein turhan pitkään. Käräjäoikeuden tuomareiden haastatteluista käy ilmi, että oikeuden ja sosiaalityön yhteistyökäytäntöjen kehittäminen huoltoriita-asioissa koetaan tärkeäksi. Ratkaisuna päätöksentekoprosessin nopeuttamiseen voisi olla ammattikuntarajat ylittävän yhteisen toimintakulttuurin edistäminen sekä huoltoriitoihin erikoistuneet omat toimintayksiköt.

.....
English summary at the end of the article

Johdanto

Organisaatioiden rajat ylittävään monialaiseen ammatilliseen yhteistyöhön on liitetty myönteisiä odotuksia lapsiperhepalveluiden kehittämistä koskevassa keskustelussa. Monialaisen yhteistyön uskotaan edistävän vaativien asiakastilanteiden osaavampaa ratkaisemista, sujuvoittavan palveluketjuja ja tehostavan toimintaa (esim. Yliruka ym. 2018; Hujala ym. 2019). Tässä artikkelissa kiinnostus kohdistuu käräjäoikeuden tuomareiden ja sosiaalitoimen sosiaalityöntekijöiden asiantuntijuuteen ja yhteistoimintaan eroavien vanhempien huoltoriitojen ratkaisuprosessissa, erityisesti sosiaalitoimen laatimien olosuhdeselvitysten kontekstissa.

Yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa olosuhdeselvitysten viipyminen ja eroriitojen ratkaisuprosessien pitkäkestoisuus on nähty ongelmaksi. Ratkaisuja on haettu muun muassa lisäämällä riitoja vähentämään pyrkivää sovittelua sekä tuomareiden harkintaa olosuhdeselvityksen tarpeen arvioinnissa ja peräänkuuluttamalla erotyöskentelyn erityisosaamista turvaavia osaamiskeskuksia (Lapsenhuoltolain uudistaminen 2017; Lapsi- ja perhepalveluiden..., 2019). Vähemmän on kuitenkin kiinnitetty huomiota monialaisen yhteistyön

mahdollisuuksiin ja ehtoihin arjen käytännöissä oikeuden toimintakentällä.

Suurin osa eroavista vanhemmista sopii lapsen huollosta, tapaamisesta, elatuksesta ja asumisesta erotilanteessa keskenään ja vahvistaa sopimuksensa sosiaalitoimessa tai käräjäoikeudessa. Jos sopuun ei päästä, syntyy riita-asia, johon voidaan hakea ratkaisua käräjäoikeudesta (LHL 2019). Riitaisia lapsenhuoltoasioita on ollut käräjäoikeuksissa vuosittain noin 2 500 (Lapsenhuoltolain uudistaminen 2017, 12). Näitä asioita käsitellessään oikeuden on hankittava käyttöönsä kaikki ratkaisun kannalta tarpeellinen tieto. Keskeinen keino saada perheen tilanteesta lisäinformaatiota on pyytää olosuhdeselvitystä¹ sosiaalitoimelta. Vuonna 2019 olosuhdeselvityksiä laadittiin kaikkiaan 1 208, millä tasolla vuosittaisten selvitysten määrät ovat olleet 2000-luvun (Lapsen elatus- ja huolto..., 2020).

Olosuhdeselvitystyössä kohtaavat sosiaalityön asiantuntijuus lapsen ja perheen olosuhteita kos-

¹ Olosuhdeselvitys perustuu sosiaalityöntekijöiden ja eroavien vanhempien tapaamisiin, kotikäynteihin ja lapsen kuulemiseen. Selvitystyö voi kestää useita kuukausia, ja sen pohjalta oikeudelle annetaan kirjallinen selvitys, joka voi olla laajuudeltaan parista sivusta useisiin kymmeneen sivuihin.

kevan tiedon tuottajana (Forsberg ym. 2018; 2019) ja kärjää oikeuden tuomareiden lapsi- ja perheoikeudellinen asiantuntijuus olosuohdeselvitysten pyytäjänä ja tulkitsijoina sekä päätöksentekijöinä huoltoriitatilanteissa. Kyetäkseen tunnistamaan monialaisen yhteistyön tarpeen, eri ammattilaisten on tunnettava toisten ammattilaisten tehtävät ja asiantuntemus (Toivonen ym. 2019).

Suomessa suhtautuminen sosiaalityön asiantuntijuuteen olosuohdeselvitystyössä on vaihdellut. 1980-luvun alussa osa juristeista mielsi sosiaalityön avustavaksi osapuoleksi, jonka tehtävänä on selvittää tuomioistuimelta toimeksi saatuja rajattuja kysymyksiä. Sosiaalityöntekijät itse pitivät tärkeänä perheen ja lapsen kokonaistilanteen selvittämistä sekä laajemmin lapsen edun näkökulman huomioon ottamista (Taskinen 2001, 4). 2000-luvun alkupuolella Mari Antikainen (2007, 137) peräänkuulutti sosiaalityötä luomaan eroauttamiseen vankemmin omaa sosiaalityhteellistä tietopohjaa ja psykososiaalisen sopimuspalvelun ammatillista osaamista. Samoihin aikoihin sosiaalityön painoarvon havaittiin kuitenkin kasvaneen: kun sosiaalitoimi ryhtyi kirjoittamaan suosituksia siitä, miten lasta koskeva asia pitää ratkaista, oikeus poikkesi suosituksista harvoin (Sund 2005, 71; vrt. myös Auvinen 2006, 464–465).

Sosiaalityön ja oikeuden yhteistyötä huoltoriidoissa on tutkittu vähän. Tutkijat ovat yksimielisiä siitä, että lapsen etua koskevien asioiden ratkaiseminen oikeudessa edellyttää lakia ja juridista päättelyä laajempaa asiantuntijatietoa (Robertson & Broadhurst 2019). Esimerkiksi tieto perhe- ja läheissuhteiden sekä sosiaalisten olosuhteiden merkityksestä lapsen kehitykselle ja hyvinvoinnille on oleellista päätöksenteossa. Zoe Rathus (2012) puhuu ”extra-legal knowledgesta”, jonka rooli jää kuitenkin usein hämäräksi lapsi- ja perheoikeudellisissa päätöksenteossa. Kansainvälisten tutkimustulosten vertaamisessa Suomeen on omat haasteensa järjestelmäerojen takia. Kannaltamme kiinnostavia tutkimuksia ovat esimerkiksi yhteiskuntatieteellisen tiedon asemaa perheoikeudellisissa päätöksenteossa Englannissa ja Walesissa (Robertson & Broadhurst 2019), sosiaalityön asiantuntijuutta, tutkimusperustaista tietoa ja tieteidenvälistä vuoropuhelua oikeuden kontekstissa USA:ssa (Prescott ym. 2013) sekä monialaisuutta oikeuden, sosiaalityön ja näiden organisatorisen johdon kesken lastenhuollon tapausten prosessoinnissa Englannissa (Dickens 2008) eritelleet tarkastelut. Suomessa kärjätuomari Maija Auvi-

sen (2006) väitöskirja oli aikanaan tärkeä avaus sosiaalityön ja oikeuden suhteisiin: siinä tarkasteltiin sosiaalitoimen roolia huoltoriitojen tuomioistuinkäsittelyn prosessissa ja päädyttiin suosittelemaan muun muassa osapuolten paikallispalavereita olosuohdeselvitystyön kehittämiseksi (mt., 530).

Jäljitämme artikkelissa sosiaalityön asiantuntijuuden ja ammatillisen yhteistyön luonnetta kärjää oikeuden tuomareiden näkökulmasta. Asiantuntijuutta lähestytään tuomareiden puheen ja toimintakäytäntöjen kuvausten kautta rakentuvina merkityksinä. Tutkimustehtävänä on tarkastella, millaisina sosiaalityön ja oikeuden ammatilliset asemat ja yhteistyö piirtyvät huoltoriita-asioita käsittelevien kärjää oikeuden tuomareiden selonteissa olosuohdeselvitystyöstä. Onko näiden kahden ammattikunnan välillä tunnistettavissa monialaisen yhteistyön piirteitä, ja jos on, millaisia kehittämisenäkymiä tätä kautta avautuu.

Asiantuntijuus huoltoriidoissa

Niin tuomareiden kuin sosiaalityöntekijöidenkin asema huoltoriidoissa kiertyy kysymykseen asiantuntijuudesta. Perinteisesti asiantuntijuutta on määritetty koulutuksen tuoman statuksen, profession, ammattiaseman, rajattujen tehtävien ja ammattihierarkioiden valossa. Sittemmin moniammatillisuus, verkostomaisuus ja moniääninen jaettu asiantuntijuus ovat nousseet asiantuntijuutta uudistaviksi tekijöiksi. (Esim. Prescott 2013.) Tässä tarkastelussa lähestymme asiantuntijuutta konstruktionistisen viitekehyksen avulla toiminnallisena ilmiönä – puheen ja muun toiminnan kautta näyttäytyvinä merkityksinä. Tällöin asiantuntijuuden arkiset kuvaukset ovat mielenkiinnon keskiössä. Ne eivät synny tyhjiössä, vaan kyse on myös lakien, ohjeiden sekä ammatillisen tiedon ehdollistamasta asiantuntijuudesta. (Forsberg 1998.) Sosiaalityön institutionaalista asiantuntijuutta hallitsee hyvinvointinäkökulma: sosiaalisen hyvinvoinnin teoriat, arvot ja normit. Puolestaan tuomareiden institutionaalinen asiantuntijuus nojaa legaaliseen näkökulmaan, jota on luonnehdittu suljetummaksi, omilla säännöillään ja omista tarkoitusperistään käsin toimivaksi kehykseksi.

Hyvinvointinäkökulman ja legaalisen näkökulman suhteisiin liittyy lähtökohtaisia jännitteitä niiden erilaisuuden takia (ks. Dickens 2008, 47). Kiinnitämme huomion asiantuntijuuden saamiin merkityksiin sellaisina kuin ne näyttäytyvät olo-

suhdeselvitystoimintaa koskevassa ruohonjuurita-son kerronnassa.

Tuomareiden ja sosiaalityöntekijöiden yhteistoiminnan lähtökohtana on lakisääteinen velvoite viranomaisyhteistyöhön lapsen huoltoa ja tapaamista koskevissa riita-asioissa. Käräjäoikeuden tuomari toimivaltaisena viranomaisena koordinoi muiden viranomaisten toimintaa ratkaisun saavuttamiseksi. (Ks. Valtonen 2007, 25.) Sosiaalitoimella on lakisääteinen velvollisuus oikeuden pyytäessä tehdä osuhdeselvitys lapsen ja hänen perheensä tilanteesta (LHL 2019, 16 §). Käytännössä kuntien korkeakoulutetut lastenvalvojat ja sosiaalityöntekijät tekevät osuhdeselvityksiä.² Oikeuden päätöksentekoa pohjustavassa viranomaisyhteistyössä kohtaavat siis eri alojen asiantuntijoiden osaamis- ja tiedeperustat: oikeuskäytäntö ja oikeudellinen tieto sekä sosiaalityön käytännöt ja yhteiskuntatieteellinen tieto (Robertson & Broadhurst 2019). Parhaimmillaan voi olla kyse monialaisesta ammatillisesta yhteistyöstä (Hujala ym. 2019).

Kun tarkastelemme sosiaalityön toimintaa ja asemaa osuhdeselvitysten tekijöinä käräjäoikeuden tuomareiden näkökulmasta, otaksomme, että käsitys itsestä ja toisesta ammatillisena muodostuu osaltaan vuorovaikutussuhteissa muiden kanssa (vrt. Mead 1934; vrt. Yliruka 2016). Vuorovaikutussuhteissa oman toiminnan suunta ja ammatti-identiteetti vahvistuvat, kuten myös kyky ennakoita toisten toimintaa. Oletamme, että käräjäoikeuden tuomareilla on osuhdeselvitysten kautta tietoa ja kokemusta siitä, kuinka sosiaalityön ammattilaiset toimivat. Tätä tietoa analysoimalla pääsemme tarkastelemaan sosiaalityölle tyypillistä toimintaa ja asemaa yhteistyökumppaneiden silmin ja reflektomaan sen roolia ammatillisen yhteistyön osapuolena lapsen asemaa koskevien riitaisen erojen yhteydessä. Näkökulmassa liikutaan sosiaalisen ammatillisen identiteetin kentällä: yhteistyökumppanit peilaavat ja muovaavat osaltaan palautteellaan – esimerkiksi jonkin toiminnan vah-

² Lastenvalvojen kelpoisuusvaatimuksena on sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetun lain (817/2015) mukainen sosiaalityöntekijän pätevyys tai tehtävään soveltuva ylempi korkeakoulututkinto. Lastenvalvojana saattaa siis toimia myös jonkun muun kuin sosiaalityön koulutuksen omaava työntekijä. Kuntien perheoikeudellista työtä hallitsee kuitenkin lain ohella sosiaalityöllinen viitekehys, minkä vuoksi nimitämme niin lastenvalvojia kuin perheoikeudellisissa palveluissa sosiaalityöntekijänä toimivia työntekijöitä tässä tekstissä yksinkertaisuuden vuoksi sosiaalityöntekijöiksi.

vistamisella ja toisen rajaamisella – sosiaalityön identiteettiä (Webb 2017).

Silloin kun tuomarit puhuvat sitä, millaisia kokemuksia ja näkemyksiä heillä on sosiaalityön osuhdeselvitystyöstä, he tekevät eroa oman työnsä ja sosiaalityön välille. Oman ammattikunnan osaamista ja tehtäväkenttää siis määritellään suhteessa muihin huoltoriitojen kanssa tekemisissä oleviin toimijoihin. Erontekoon liittyvät rajanvedot tapahtuvat arjessa usein huomaamatta ja sen kummemmin ajattelematta. Taustalla vaikuttavat ajan kuluessa muodostuneet toimintakäytännöt ja tulkintatavat siitä, millaisia ammatillisen osaamisen erot ja vastuut huoltoriitojen ratkaisemisen kentällä ovat. (Van Bochove ym. 2018.) Tutkittavien tuomareiden omaa ja yhteistyöviranomaisten asiantuntijuutta koskeviin näkemyksiin suodattuu ymmärrys lapsiperheiden asioita käsittelevien organisaatioiden keskinäisestä työnjaosta, ammatillisesta pätevyysalueesta ja toimenpidevalikoimasta (Jokinen ym. 1995). Sosiaalityötä koskevat merkitykset ja rajanvedot oman ja toisen asiantuntijuuden välillä eivät näin ollen ole sattumanvaraisia vaan linkittyvät tutkittavien ammatilliseen asemaan sekä organisatoriseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiinsa.

Käräjäoikeuden tuomareiden ryhmähaastattelut tutkimusaineistona

Tutkimusaineisto koostuu perheasioita käsittelevien käräjäoikeuden tuomareiden ryhmähaastatteluista kolmessa suomalaisessa käräjäoikeudessa.³ Ryhmähaastattelu on taloudellinen aineistonkeruun tapa, joka parhaimmillaan tuottaa kollektiivista, yhdessä luotua puhetta, näkemyksiä ja merkityksiä tarkastelun kohteena olevasta aiheesta (esim. Eskola & Suoranta 2000, 96–97; Pietilä 2017). Ryhmähaastatteluaineiston keruun toteutti sosiaalityön opiskelija Kirsi Majander (2018) osana laajempaa tutkimusprojektiämme. Tämän artikkelin kirjoittajat osallistuivat aineistonkeruun ja kysymysten valmisteluun, ja myös heille haettiin tutkimuslupa.

Kolmeen ryhmähaastatteluun osallistui yhteensä 12 tuomaria, joilla oli 10–20 vuoden kokemus yhteistyöstä sosiaalityöntekijöiden kanssa osuh-

³ Kaksi käräjäoikeuksista palveli vain yhtä kuntaa, yhden piirissä oli yli 20 kuntaa. Yhteensä ko. käräjäoikeudet palvelivat noin 1,4 miljoonaa asukasta.

deselvitystyössä. Kussakin ryhmähaastattelussa oli kolmesta viiteen tuomaria, ja ne kestivät yhteensä noin kuusi tuntia.

Ryhmähaastattelu mahdollistaa ryhmän – tässä tapauksessa tietyn ammattiryhmän jäsenten – näkemysten jäljittämisen haastattelijan toimiessa keskustelun rakentajana. Ryhmähaastattelulla tavoitetaan siis kollektiivista tietoa tutkittavien keskustelun kautta. Siihen voi sisältyä myös toisistaan eroavia näkemyksiä, joista käydään keskustelua ja neuvotellaan. (Pietilä 2017.)

Ryhmähaastattelujen taustalla oli teemarunko, joka lähetettiin haastateltavaksi lupautuneille etukäteen. Haastatteluemat koskivat osuhdeselvitysten pyytämisen käytäntöjä, niiden sisältöjen ja muodon toimivuutta sekä mahdollisia toivomuksia ja kehittämisehdotuksia. Teemoja leikkasi myös ajatus vanhempien riitaisuuden aste-eroista ja niihin suhtautumisesta (Auvinen 2006). Lisäksi haastateltavia kannustettiin tuomaan esiin muita oleelliseksi kokemiaan aiheita.

Kertoessaan näkemyksistään sosiaalityöntekijöiden laatimista osuhdeselvityksistä käräjäoikeuden tuomarit tulivat samalla määritelleeksi niin sosiaalityöntekijöiden kuin omaakin asiantuntija-asemaansa huoltoriitojen äärellä. Lisäksi he määrittivät yhteistyösuhteitaan kuvaamalla tehtävien rajoja ja yhteistä rajapintaa, jossa asiantuntijuudet eri tavoin kohtaavat tai ovat kohtaamatta. Tässä tutkimuksessa olemme hyödyntäneet ryhmähaastatteluaineistoa erityisesti tässä merkityksessä. Aineiston analyysi toteutettiin tutkimustehävän suuntaamana laadullisella sisällönanalyysillä.

Sosiaalityöntekijän ja tuomarin asiantuntija-asetat osuhdeselvitystyössä

Tuomarihaastateltavat näkivät, että sosiaalityöllä on korvaamaton avustava asiantuntijatehtävä osana huoltoriidan ratkaisuprosessia. Tuomarit kuitenkin kokivat hämmennystä erilaiseen tietoperustaan nojaavien viranomaisyhteistyökumppaniensa toimintatavoista. Oman asemansa prosessin kokonaisuuden haltijoina ja asian ratkaisijoina tuomarit näkivät selkeänä.

Sosiaalityön ambivalentti asema: avustaja vai asiantuntija?

Tuomarit määrittelevät sosiaalityön asiantuntija-asetmaa oikeusprosessissa suhteuttamalla sitä omiin

toimintamahdollisuuksiinsa ja tiedontarpeisiinsa. Heillä itsellään ei ole pääsyä huoltoriidan kohteena olevan lapsen kokemusten ja konkreettisen arkielämän tai muussa viranomaistoiminnassa esille tulleiden perheen ongelmatilanteiden äärelle. Tätä tietoa he kuitenkin tarvitsevat lapsen etua tavoittelevaa päätöksentekoaan varten.

No jos puhutaan osuhdeselvityksestä niin mun mielestä sen tehtävänä on hankkia sellaista tietoa meidän päätöksenteon tueksi jota me ite ei saada. (T1, 15)

Heil ei oo sillä tavalla osaa ja arpa siin prosessissa muuten ku et he hankkii meille sen tiedon mitä me tarvitaan. (T1, 4)

Sosiaalityötä tarvitaan perheiden tilanteita koskevan tiedon tuottajana. Sosiaalityöhön tukeudutaan erityisesti päihteisiin, väkivaltaan, mielenterveyteen ja lastensuojeluun liittyvän tiedon välittäjänä. Tuomareiden mukaan huoltoriidoissa törmätään usein siihen, että riidan osapuolet esittävät toisistaan väitteitä, joiden todenperäisyys herättää epäilyjä. Tiedon luotettavuutta epäiltäessä tuomarit luottavat enemmän sosiaalitoimen osuhdeselvityksestä saamaansa tietoon kuin perheenjäseniltä saatuaan tietoon. Lisäksi sosiaalityön pääsy muutoin salassapidettävän yksilöä ja perhettä koskevan arkaluonteisen tiedon äärelle vahvistaa tuomareiden päätöksentekoodellytyksiä.

Me ei voida pyytää terveystoimailta mitään tietoa muuten ku osuhdeselvityksen kautta. Samoin nää päihdeongelmat. Jos niistä ei puhuta avoimesti tai niistä on, riitaa että onko ollu niin paljon päihdeongelmia, että on täytyy jopa apua hakea (...). Ja ei me saada lastensuojelullisakaan tietoja muuten ku sitä kautta, et jos on ollu jotain ilmoituksii tai tilanteita. Samoin ne voi pyytää poliisilta tietoja, jos on ollu perheen sisäist väkivaltaa tai muuta. (T1, 3)

Tuomarit luottavat siihen, että lapsen arkea ja mahdollisia perheen ongelmia koskeva heidän ulottumattomissaan oleva tieto välittyy sosiaalityöntekijän laatiman osuhdeselvityksen muodossa.

Tuomarit vertaavat sosiaalityön asiantuntija-asetmaa omaan asiantuntijuuteensa ja tunnistavat riittämättömyytensä tiedon hankkimisessa lapsilta. Tässä he luottavat sosiaalityön asiantuntijuuteen. Tuomareilla on velvollisuus lapsen mielipiteen selvittämiseen päätöksensä tueksi, ja he odottavat saavansa tämän tiedon sosiaalityöntekijöiden laatimista osuhdeselvityksistä.

Nii eikä me voida omasta päästämme kirjottaa sinne missään tapaukses sellasta että tän ikänen laps on sitä ja tätä, koska meil ei oo sitä koulutusta ni ei me voi... sillon meidän täytyy jos me näin kirjojetaan ni pystyy tukeutuu sinne selvityksen puolelle mis on se asiantuntemus. (T2, 20)

Vaikka tuomarit riitatilanteissa haastattelevat itsekin erityisesti isompia lapsia, lasten kohtaaminen nähdään oikeuden sijaan perustellumpana lähellä ihmisten arkea sosiaalityön toimintaympäristössä, erityisesti kodissa.

Se lasten kuulemisen kanavointi on suunnattu sinne sosiaalitoimeen ja vaikka meil ei sinänsä oo mitään estettä kuulla lapsia täälläkään ni se jollain tavalla se perheen kokonaisuuden selvittäminen on usein järkevää [siellä] (...) Oikeutta ei pidetä parhaana ympäristönä kuulla lasta. (T3, 2)

Olosuhdeselvitysten yhteydessä sosiaalityöntekijöiden tekemät kotikäynnit ja lapsen tapaaminen äidin ja isän kodeissa tuottavat oikeuden tietoon myös arvokasta ammattilaisten havaintotietoa.

Kun ne selvityksentekijät on siellä toisen vanhemman kotona niin et lapset on siel, on älyttömän tärkeitä kaikki se havainnointi, et onko se laps pysyny siinä tilanteessa ja millä tavalla, mihin se on häipyny ja miten se vanhempi on siihen reagoinu ja miten se vuorovaikutus toimii. (T2, 4)

Niin ja mikä niiden lasten elämäs on hyvää ja mikä taas on sellasta joka ei toimi (...) Ja just hoiva ja huolenpito, se on melkein se kaikkein tärkeimpiä asioita. (T2, 4)

Lapsen mielipiteen ja lasten kodin arkea koskevan tiedon äärelle pääseminen sosiaalityön avulla on tuomareille korvaamatonta päätöksentekoprosessissa. Lasta koskevan tiedon selvittäminen ja välittäminen saa tuomareiden keskustelussa monia ulottuvuuksia (kuuleminen, mielipide, havainnot). Sosiaalityön tehtävät lasten kanssa saavat tuomareiden näkemyksissä perustelunsa lainsäädännön ja ammattilaisten työnjaon kautta, mutta myös käytännön työssä tunnistettuna ammatillisena osaamisena.

Asiantuntija-asemiin liittyvät erot viestinnässä

Olosuhdeselvitys on kirjallinen dokumentti, jossa sosiaalityöntekijän ja tuomarin asiantuntija-asetat kohtaavat ja jonka esitystavalla ja viitekehysellä on merkitystä viestin ymmärtämiselle. Tuomarit arvioivat lukemiaan olosuhdeselvityksiä suhteessa omiin odotuksiinsa ja kokevat, että sosiaalityöllä on ”oma agenda” selvitysten laatimisessa. Tuomareiden odotus on, että sosiaalityöntekijät vastaavat olosuhdeselvityksissä niihin asioi-

hin, mitä tuomarit pyytävät selvittämään. Pyyntönot voivat joskus olla hyvinkin rajattuja. Tyypillinen tilanne tuomareiden kokemuksissa kuitenkin on, että olosuhdeselvitys laaditaan pyynnöstä huolimatta aina vakiintuneen pitkän kaavan mukaan – ikäänkuin sosiaalityöntekijät eivät piittäisi yleisestä pyrkimyksestä jouduttaa riitaprosessin käsittelyä.

Mul on ehkä just se kokemus et, jos mä oon laittanu jotain näkyviin, et tästä ei tarvi selvittää niin tulee semmonen olo et sitä ei oo luettu koska se on kuitenkin selvitetty. Et sielt tulee sen saman sabluunan mukainen selvitys. (T1, 10)

Et jotenki ne on aika juntturoita tän suhteen, et ei suostu vaan vastaamaan kysymyksiin jota esitetään. (T3, 12)

Olosuhdeselvitysten toimivuudesta keskustellessaan tuomarit erittelevät eri asiantuntijuuksille ominaisia tiedon lajeja. Tuomarit odottavat perusteltuja faktoja päätöksentekonsa avuksi, mutta toteavat joutuvansa lukemaan laajoja ”kertoelmia” lasten olosuhteista, asumisen luonteesta ja kodin siisteydestä sekä hakemaan ratkaisujensa tekemisessä oleellista tietoa rivien välistä.

Ne [olosuhdeselvitykset] on pitkiä ja perusteellisia. Ja joskus on jopa sanottu että vähän tarpeettoman perusteellisia. Paljon on semmosta taustatietoa, joka ei oo meille relevanttia, kuten parisuhteen alku Kuunsillalla taikka semmosia, varsin laveita kertoelmia. Sinänsä niis on kyllä paljon tietysti informaatioo, mutta ehkä mielenkuvan luomista tietyllä tavalla. (T3, 7)

Pitkiin kuvauksiin perustuvat olosuhdeselvitykset ovat vaikeaselkoisia tuomareille, joilla on käytävissä rajallisesti aikaa niiden lukemiseen.

Niissä käytetään välillä semmosta hassua kieltä, semmosta mikä täytyy oppia lukee. Vaikka että olosuhdeselvityksentekijöitä jäi askarruttamaan, ni tietää et se tarkoittaa jotaki negatiivista taikka jäi mietityttämään, joka on pähkäilyä, semmosta kiertoilmasujen käyttämisestä. Et oisko rohkeutta kuitenkin sanoa, että näyträs näin. (T3, 7)

Tuomarit odottavat olosuhdeselvityksiltä oleelliseen keskittymistä, konkreettisuutta, yksiselitteisyyttä ja suoraa ilmaisu. Kokemus on, että esimerkiksi perhettä koskevia negatiivisia asioita tuodaan esiin enimmäkseen rivien välissä. Tuomareiden kriittisistä näkemyksistä huolimatta olosuhdeselvitykset toimivat heidän mielestään usein varsin hyvin.

Ja kyllähän ne [Kaupungin] selvitykset täytyy nyt sanoa, vaikka ne on pitkiä, ni kyllähän ne on ansiokkaita, hyviä, et kyllä niistä saa paljon irtikin. (T3, 14)

Toisaalta, en oo kyl taas huomannu et ois ollu puutteita vaan niihin [vastausta kaipaaviin] kysymyksiin on kyl tullu selvitys (...) vaikka on kysytty blankona. (T3, 4)

Vaikka tuomarit suhtautuvat kriittisesti sosiaalityöntekijöiden omintakeiseen kertomustyylisiin olosuhdeselvityksissä, he kokevat useimmiten saavansa niiden kautta päätöksenteossa tarpeellisen tiedon ja antavat myös tunnustusta hyvin laadituille selvityksille. Parhaimmillaan sosiaalityöntekijän viesti tulee tuomarin ymmärtämäksi ja palvelee lapsen huoltoa koskevan ratkaisun tekoa.

Tuomarin yksiselitteinen asema: kokonaisprosessin haltija ja ratkaisun tekijä

Haastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että tuomareiden asema olosuhdeselvitystyön kokonaisprosessissa on vahvistunut. Aiemmin pääsääntö oli, että olosuhdeselvitys pyydettiin aina ja ”*odotettiin aika tavalla että sieltä sanottas myös vähän miten se ratkastaan*”. Nykyisin käräjäoikeudet pyytävät kohdentamattomien olosuhdeselvitysten ohella myös rajattuihin asioihin kohdennettuja selvityksiä. Lisäksi jotkin käräjäoikeudet pyytävät niin kutsuttuja pikaselvityksiä silloin, kun tarvitaan väliaikaismääräys lapsen huollon ratkaisusta ennen varsinaista käsittelyä ja lopullista päätöstä. Tuomarit ovat näin ottaneet päätöksenteon prosessin ja sen tiedon tarpeet aiempaa enemmän haltuunsa. Tuomareiden tietoisuus omasta tehtävästään on vahvistunut, ja heillä näyttäisi olevan aiempaa itsenäisempi ote asian käsittelyssä ja päätöksenteossa.

Olosuhdeselvitysprosessissa käräjäoikeuden tuomarin kuuluu harkita olosuhdeselvityksen tarve ja pyytää sitä sosiaalitoimelta. Kyse on lakiin perustuvasta tehtävästä, jonka tuomarit itsestään selvästi tunnistavat omakseen.

Mut jos laissa sanotaan, että se pitää pyytää paitsi silloin kun se, on selvästi tarpeeton, niin eipä sitä paljon enempää voi meitä ohjeistaa kirjoittamatta uutta lakia. Et kyl se on niin et tuomarin harkintaan kuuluu se, et onks se tarpeeton. (T1, 14)

Olosuhdeselvityksen pyytäminen ja oikeiden kysymysten tekeminen itsessään on ammatillista osaamista vaativa taito, jonka tuomarit tunnistavat velvollisuudekseen.

Me toivottas itseltämme että me pystyttäis sellain selkeästi kysymään ne kysymykset mitä pitää selvittää... (T3, 12)

Tiedon pyytäminen kiinnittyy tuomarin keskeiseen asiantuntija-asemaan ratkaisun tekijänä huoltoriita-asiassa. Tuomari hyödyntää olosuhdeselvitysten tietoa osana sitä kokonaisuutena, josta

ka pohjalta ratkaisu tehdään. Tuomarit korostavat ratkaisuntekijän asemaansa suhteessa sosiaalityöntekijöiden mahdollisiin suosituksiin lapsen edun mukaisesta ratkaisusta.

Mun mielestä me ei voida ulkoistaa velvollisuutta tehdä se ratkaisu siinä asiassa. Ja sitä mä oon yrittäny ite sosiaalityöntekijöillekin puhua että jos on semmonen tunne, ettei osaa muuta kuin vaan kertoa että ”tämä asia on lapsen edun mukaista ja tämä toinen ei” niin ei heidän tarvi tulla mihinkään johtopäätökseen. Et se ei oo heidän duuni. Se on meidän duuni. (T1, 6)

(...) et me ollaan sit kuitenkin ne jotka sen lopullisen päätöksen tekee. Emmä ainakaan sitä vastuuta halua siirtää enkä oikeestaan haluukaan mitään yhtä, vaan et enemmänki semmonen, pohdiskelu siitä, että mikä vois olla lapsen edun kannalta. (T2, 3)

Omaa päätöksentekijyyttään korostaessaan tuomarit sallivat sosiaalityöntekijöille näkemysten ja jopa suositusten esittämisen. Asian ratkaisijoina tuomarit asemoivat itsensä lapsen edun toteuttamisen asiantuntijoiksi.

Meiänhän on pakko miettii koko ajan sitä lasta. Et vaikka nää syyt ois ihan järjettömiä. (...) Siis elämä vaan on semmosta, että syntyy semmosta, tapaa joka sitten vaikuttaa siihen ratkaisun tekoon vaikka se ei ois oikeudenmukaista, koska se lapsen etu on ainoa mikä on tässä oikeudenmukaista. (T1, 24)

Tuomarit kuvaavat, että he ovat toimijoina oikeuden institutionaalisessa suojassa ja etäällä asiaansa oikeutta hakeviin vanhempiin. Tällainen asiantuntija-asema tuo heille vahvuutta ja rohkeutta vaikeidenkin päätösten teossa. He vertaavat omaa asemaansa sosiaalityöntekijöiden asiakasta lähellä olevaan asemaan ja otaksuvat sen olevan yksi syy, miksi sosiaalityöntekijät eivät uskalla tai halua ilmaista perhettä koskevia negatiivisia asioita suoraan.

Erilaiset yhteistyösuhteen tyypit

Sen rinnalla, että tuomarit määrittelevät sosiaalityöntekijöille ja itselleen omat asiantuntija-asetat olosuhdeselvitystyössä, he kuvaavat keskinäisen yhteistyönsä toteutumista. Aineiston pohjalta on tunnistettavissa kolmenlaisia yhteistyösuhteita huoltoriita-asioita käsittelevien käräjäoikeuden tuomarien ja olosuhdeselvityksiä laativien kunnallisten sosiaalityöntekijöiden keskinäisessä toiminnassa: formaali, asiantuntijatiedon vaihtoon perustuva ja monialainen yhteistyösuhte. Ensin mainitussa suhteessa ammatilliset rajat ovat tiukat, kahdessa muussa huokoisemmat.

Rajoja ylläpitävä yhteistyösuhde

Formaalissa tuomarien ja sosiaalityöntekijöiden viranomaisyhteistyösuhteessa ammattikuntien ja organisaatioiden rajoja ylläpidetään, eikä niitä juuri ylitetä ja kanssakäymisestä puuttuu ruutiini. Tällöin vuorovaikutus on niukkaa tai puuttuu kokonaan eikä vuorovaikutuksen edistäminen ole tavoitteena. Tuomarit arvelevat, että tällaisissa formaaleissa puitteissa sosiaalityöntekijät saattavat pelätä ottaa yhteyttä tuomareihin ja oikeuslaitokseen.

V: Ku must välil tuntuu et siel puolel vähän arkaillaan ehkä tuomioistuimia. Emmä tiedä. Tulee välil semmonen olo et jotenkin, ei ehkä aina uskalla ottaa [yhteyttä]. V: Emme puhu aina samaa kieltä niin sanotusti. (T1, 26) (...)

V: Niil on ehkä vähän varovaisuutta meiän suuntaan et. V: Ne pelkää. (T1, 27)

Yhteydenottoa toivotaan nimenomaan niin päin, että sosiaalityöntekijät ovat tarvittaessa yhteydessä. Tuomarit katsovat, että he eivät voi olla selvityspyyntöasiassa yhteydessä olosuhdeselvittäjiin ohi virallisen paperilla näkyvän pyynnön.

Formaalille viranomaisyhteistyösuhteelle on ominaista myös se, että yhteistyökumppanin toimintakäytännöistä ei ole juurikaan tietoa. Jotkut tuomareista kertovatkin, että heillä ei ole käsitystä siitä, millainen prosessi olosuhdeselvityksen laatiminen sosiaalitoimessa on.

Itsel ei oo käytännön tietoa nimenomaan et miten siis olosuhde... ihan se, tavallaan et mitkä ne haasteet sosiaalitoimen... tai siel laatijoilla on, et tavallaan se käytännön puoli on aika tuntematon. (T1, 25)

Formaalilla suhdetyyppiä leimaa tottumattomuus ja kokemattomuus huoltoriita-asioissa. Sosiaalityöntekijät varsinkin pienemmissä kunnissa laativat olosuhdeselvityksiä harvoin ja selvitystyö tapahtuu osana muuta sosiaalityöntekijän työtä. Tällaisissa puitteissa osaaminen ei pääse kertymään. Tuomarit luonnehtivat kokemattomien sosiaalityöntekijöiden laatimia olosuhdeselvityksiä niukoiksi. Ne saattavat sisältää myös ei-relevantteja asioita, jolloin selvityksestä ei juurikaan ole hyötyä asian ratkaisemisessa.

Niin, missä näit olosuhdeselvityksiä tehdään kaks vuodessa, ni nähän on ihan pulassa nää ihmiset jotka tuntee perheet ennestään ja sitte ne ei oo viel koskaan ennen tehny, ni se on niin eri lähtökohdat. (T2, 21)

Vaikka perheoikeudellisia asioita tyyppillisesti ratkaisevat niihin erikoistuneet tuomarit, toisi-

naan myös käräjäoikeudessa voi olla istuvana tuomarina henkilö, jolla erityistä perehtyneisyyttä ei ole.

Yhteistyölle avoimet suhdetyypit

Aineistosta on tunnistettavissa kaksi suhdetyyppiä, jotka ovat avoimempia yhteistyölle. Käsittelemme ensin yhteistyöhön varovaisen myönteisesti mutta rajatusti suhtautuvaa tyyppiä. Sen jälkeen tarkastelemme aktiivisesti yhteistyöhön suuntaavaa suhdetyyppiä.

Yhtenä suhdetyyppinä voidaan tunnistaa asiantuntijatiedon vaihtoon perustuva ja toisiaan ymmärtämään pyrkivä yhteistyösuhde, jossa sosiaalityön ja oikeuden ammattilaiset kohtaavat toisensa ja ylittävät tilanteittain instituutioiden välisen rajan. Tällöin oikeuden ja sosiaalityön vuorovaikutus on virallista ja rajattua, esimerkiksi vuositapaamisia.

[Kaupungin] kanssa on vuosittain yhteistyöpalaveri. Just oli viime kuussa. Mut muiden kuntien kanssa niin, kerran oli joitain vuosia sitte semmonen et kaikki kunnat oli mutta ei oikeestaan muitten kuntien kanssa. Toisaalta se (Kaupunki) on niin massiivisesti dominoiva näissä meidän olosuhdeselvityksissä, että sitä ei oo ehkä pidetty niin tarpeellisena muitten kanssa. (T3, 11)

Yhteistyön näkökulmasta yhteistapaamiset osoittavat, että tuomarit ja sosiaalityöntekijät tunnistavat yhteisen tehtäväkentän ja vuorovaikutuksen tarpeen ja tapaamisissa vaihdetaan tietoa ja ajatuksia keskenään. Oleellista tässä suhteessa on myös sen oivaltaminen, että toisen ammattikunnan tehtäväkentän tunteminen olosuhdeselvityksissä olisi tärkeää.

Me tarvittais ehkä enemmän yhteistyötä just sen keskustelemiseksi että mikä on tärkeää ja olennaista tietoa meille. Ja toisaalta ois kiva kuulla tietenkin sosiaalityöntekijöitä jotka ajattelee näin, että miksi he ajattelee et jollain tällaisella asialla ois merkitystä, koska jos ei se tuomari tajuu sitä et niil on merkitystä niin sit taas, se katkee siinä se asiantuntijanäkemyks ja sit se on ihan turhaa tietoa. Et tässä pitäis aika paljon enemmän kyl sitä yhteistyötä ja sitä keskustelua ja toistamme kouluttamista yli rajojen, jotta siit ois sitten oikeasti hyötyä. (T1, 16)

V: Mä kyllä kaipaisin just semmosta avointa ja hyvää keskustelua just siitä että mikä tää olosuhdeselvityksen funktio on, mitä kaikkee sillä tavotellaan ja mitä ei ehkä tavotella, eikä semmosta et kaikki olisi takajaloillaan et tää on se mitä me halutaan ja näin, vaan että ihan kokonaisuutena mietti sitä, mitä kaikkia hyötyjä vois olla ja haittoja. Ei konfrontatiivisesti vaan yhteistyömielessä. V: Samassa veneessä me ollaan ja etsitään lapsen edun mukasta ratkasua. (T3, 26)

Kun ammattikunnat ovat lähempänä toisiaan ja tuntevat toistensa toimintatapoja, silloin myös yhteydenoton kynnys toiseen madaltuu. Tuttuutta voidaan rakentaa tuomareiden mukaan arkisilla kontakteilla ja vuorovaikutuksella. Näin mahdollistuu myös työn tavoitteen kirkastaminen.

Lähimmäksi monialaisen ammatillisen yhteistyön ideaalia tulee yhteistyöhön avoimesti suhtautuva ja siihen aktiivisesti pyrkivä suhdetyyppi. Se edustaa sosiaalityöntekijöiden ja tuomarien keskinäisen suhteen tyyppiä, jossa ammattikuntien rajat ovat joustavat ja työn tavoite ymmärretään yhteisenä. Tälle suhdetyypille on ominaista sosiaalityöntekijöiden ja tuomarien säännöllinen vuorovaikutus, luonteva yhteydenpito ja yhteisiin koulutuksiin osallistuminen.

V: Meil on ollu jo usean vuoden jatkuvaa yhteistyötä, joko puolivuositain tai harvemmin mut joka tapauksessa ihan säännöllisesti. Me löydettiin lähemmäs toisiamme, lähennettiin meidän kieliä ja se yhteistyö on ihan älyttömän hyvää ollu. (T2, 3)

V: Joo ja just täl on ollu tosiaan suuri merkitys tällä yksikön järjestämällä koulutuksella, et ku he on meitä ottanu sinne mukaan, niit on ollu useampia. Me ollaan kyl niin kauheen innostuneita. (T2, 17)

Ammattikuntien rajojen joustavuus ilmenee toistensa kielen, ajatusmaailman ja tietoperustan ymmärtämisenä ja vahvana haluna kehittää työtä yhdessä. Tällöin kummallakin puolella työntekijät ovat erikoistuneet perheriita-asioihin, mikä motivoi kehittämiseen ja laadukkaaseen työhön. Olosuhdeselvitysten tasolla tämä tuomarien mukaan ilmenee laadukkaina ja ammattitaitoisina selvityksinä. Niiden hyödyntämisessä tuomarit tarvitsevat myös ”lukutaitoa”:

V: Ja toisaalt me osataan lukee nykyään mitä tarkoittaa se että selvitystyöntekijöitä jäi mietityttämään miten isä suhtautuu lapsen harrastuksiin. Me tiedetään mitä tää tarkoittaa.

V:Näin on joo.

V: Kyllä kyllä.

V: Joo ja haasteita arkielämässä et mitä se sit pitää sisälään, yleensä. (T2, 7)

Ilahduttavasti tuomarien selvitysten ”lukutaito” on kohentunut. Yhteispeliin sitoutuminen luo mahdollisuuksia avoimuudelle.

V: Kyl mä ehkä viel painottasin sitä käräjäoikeuden ja selvityksentekijöiden välistä yhteistyötä, että se kommunikaatio olis avointa ja toimis et he voi kokee, et he voi aina kysyä tarkennusta. (...)

V: Mut ehkä se että aikalaila meil toimii se yhteistyö ja ne selvitykset on sellasia jotka on hyvin perusteltuja ja avoimia, ni osottaa sen että meil äärimmäisen harvoin enää olosuhdeselvittäjää joudutaan kuulemaan todistajina. Mitä parempi se on ollu se selvitys ni sitä vähemmän niit joudutaan kuulemaan. V: Joo ja puhumattakaan sit siitä et jouduttais pyytää lisäselvitystä et joku asia ois jääny selvittämättä ni semmost ei... (T2, 15)

Kun ammattikuntien välillä on yhteistyötä ja yhteisymmärrystä, se luo edellytyksiä myös avoimelle kommunikaatiolle. Tämä edistää myös huoltoriitatilanteiden monialaiseen asiantuntijuu-teen perustuvaa ja nopeampaa ratkaisua.

Lopuksi

Olemme tässä artikkelissa tarkastelleet, millaisena huoltoriita-asioita ratkaisevat käräjäoikeuden tuomarit hahmottavat sosiaalityöntekijöiden ja tuomareiden ammatillisia asemia ja yhteistyötä olosuhdeselvitysten laatimisen yhteydessä sekä seurauksia monialaiselle yhteistyölle. Huoltoriidat ovat tyypillisesti monimutkaisia asioita, joissa ei ole kyse vain riidan juridisesta ratkaisusta. Niissä tarvitaan laajempaa ymmärrystä (Rathus 2012) lapsen kehitystä ja hyvinvointia koskevista tekijöistä, mihin tuomarin asiantuntijuus ei suoranaisesti anna valmiuksia (Auvinen 2006, 23). Olosuhdeselvitystä tekevältä sosiaalityöntekijältä puolestaan vaaditaan erityistä ammatillisuutta ja eroasioiden erityisosaamista (Olosuhdeselvitys 2020).

Tutkimuksen keskiössä olleiden ammattilaisten asemiin sisältyy tuomareiden kuvaamana keskinäisiä eroja ja jännitteitä, mikä tuo omia haasteita yhteistyölle. Aikaisemman tutkimuksen perusteella kyse on hyvinvointinäkökulman ja legaalisen näkökulman kehystämien institutionaalisten asiantuntijuuksien eroista. Tarkastelussa tuli ilmi, että tuomarit näkevät sosiaalityöntekijöiden asiantuntija-aseman olosuhdeselvitystyössä kaksijakoisena. Yhtäältä sosiaalityöntekijät asemoidaan oikeusprosessia kuljettavien tuomarien avustajiksi, jotka hankkivat oikeudellisessa päätöksenteossa tarvittavan tiedon, johon tuomareilla ei muutoin ole pääsyä. Tuomareiden puheessa tieto näyttäytyy yksiselitteisenä faktatietona tai tutkimuksen tukemana evidenssinä. Yhteiskuntatieteissä tavanomaiset ajatukset tiedon moninaisuudesta ja konstruktivistisesta luonteesta, jossa tietäjän orientaatiolla ja tulkinnalla on oma roolinsa, eivät kommunikoi oikeuden suunnassa (esim. Prescott ym. 2013; Roets 2017; Robertson & Broadhurst 2019).

Toisaalta sosiaalityöntekijät hahmottuvat erityisasiantuntijoina, joilla on kyky koota ja välittää lapsen näkökulmaa koskevaa tietoa. Sosiaalityöntekijöiden tyylillä ilmaista ammatillista asiantuntijuuttaan on kuitenkin tuomareille paikoin hämmäntävä. Sosiaalityöntekijät näyttävät hieman ”kurittomina”, tuomarien pyynnöistä piittaamattomina, omalla logiikallaan olosuuhdeselvityksiä laativina ammattilaisina, joiden ymmärtäminen vaatii tuomareilta harjaantumista. Sosiaalityön asema olosuuhdeselvitysten laatijoina on kautta niiden historian ollut jossain määrin ambivalentti (Taskinen 2001, 4; Auvinen 2006; Antikainen 2007, 137), mutta tässä aineistossa sosiaalityön osaamisen arvostus näyttäisi kohonneen. Tuomarin oma asema olosuuhdeselvitysprosessissa näyttää heille itselleen yksiselitteisenä. Heidän tehtävänsä on oikeusprosessin kokonaishallinta, siihen liittyvä tarpeellisen faktatiedon hankinta huoltoriidan ratkaisemiseksi ja päätöksenteko riita-asiassa oikeuden institutionaalisissa puitteissa.

Erittelimme tuomarien ja sosiaalityöntekijöiden keskinäisen yhteistyön saamia määrittämiä. Tuomarien olosuuhdeselvitystyötä koskevassa puheessa voitiin tunnistaa kolme erilaista yhteistyösuhdetyyppiä: formaali ammattikuntien rajoista kiinnipitävä, asiantuntijatiedon vaihtoon perustuva ja monialainen ammattikuntien suhde. Kaikissa näissä eri suhteissa olosuuhdeselvitystyö yhteistyönä hahmottuu eri tavoin. Toisessa ääripäässä yhteistyö on muodollinen velvoite, ammattikunnat ovat etäällä toisistaan ja vuorovaikutus tapahtuu asiakirjojen muodossa. Tästä astetta avoimemmassa suhdetyypissä ammattikuntien yhteistyö nähdään tarpeellisenä, sitä pyritään ainakin muodollisesti tekemään ja ymmärtämään toistensa tulokulmia ja käytäntöjä. Kolmannessa, monialaiseksi tulkittamassamme suhdetyypissä ammatilliset ymmärtävät tehtävänsä yhteisenä, vaikka heillä onkin omat roolinsa. Tällöin ammattikuntien vuorovaikutus on aktiivista, työtä kehitetään yhteisesti ja sille on ominaista toistensa kielen, ajatusmaailman ja tietoperustan ymmärtäminen ja siitä oppiminen – mikä on lähellä monialaisen yhteistyön ideaalia. Rajoiltaan joustava sosiaalityön ja tuomareiden yhteistyö voi sujuvoittaa riitojen ratkaisuprosesseja sekä olla herkkä myös uuden tiedon ja toimintatapojen asiakaslähtöisillekin tarpeille (Prescott 2013).

Arkikäytäntöjen tasolta katsottuna asiantuntijuus ja kysymys monialaisesta yhteistyöstä näyttää paikallisesti moni-ilmeisempänä ja

dynaamisempänä kuin institutionaalisten asiantuntijuusasemien lähtökohtaisista eroista saattaisi päätellä.

Käräjäoikeuden tuomareiden ryhmähaastatteluihin perustuva analyysimme antaa aihetta pohdita huoltoriitatilanteissa tehtävän olosuuhdeselvitystyön kehittämistä monialaisena ammatillisena yhteisenä työnä. Toistaiseksi monialainen yhteistyö on nähty mahdolliseksi toimivaksi käytännöksi huoltoriitojen asiantuntija-avusteisessa tuomioistuinsovittelussa (Ei niin suurta riitaa..., 2016). Voisikin ajatella, että monialaisen ammatillisten yhdessä tekemän työn tarve on tätäkin tärkeämpää tilanteissa, joissa moninaisesti toisiinsa kietoutuneiden ongelmien keskellä ei päästä sopuun, vaan riitaan haetaan ratkaisua oikeudessa.

Toiseksi analyysimme tuo esille huoltoriita-asioiden luonteen vaativana asiantuntijatyönä. Jos olosuuhdeselvityksiä laativat sosiaalityöntekijät ja niiden pohjalta ratkaisuja tekevät tuomarit ovat vain satunnaisesti tämän tehtävän äärellä, ei voida puhua vahvaan osaamiseen perustuvasta työstä lasten elämää koskevien ratkaisujen tekemisessä (vrt. Auvinen 2006, 530). Kun sekä tuomarit että sosiaalityöntekijät ovat huoltoriita-asioihin erikoistuneita ja vuorovaikutus on vahvaa, se näyttäisi sijaan luovan pohjan huolellisesti pohdituille lasta koskeville ratkaisuille. Tulostemme mukaan huoltoriita-asioiden osaamisen keskittäminen niihin erikoistuneisiin yksiköihin olisi perusteltua.

Tarkastelumme on kohdistunut olosuuhdeselvityksiin osana huoltoriitojen ratkaisemista. Olosuuhdeselvitykset asiakirjoina ovat osoittautuneet vaihtelevasti tarkoitustaan palveleviksi (Forsberg ym. 2018), ja joskus yli puoli vuottakin kestävä olosuuhdeselvitysprosessit ovat lapsen elämässä liian pitkiä. Ammattikuntarajat ylittävän toimintakulttuurin ja tehtävään erikoistuneiden yksiköiden yleistymisen seurauksena voisi olla se, että olosuuhdeselvityksiä kehitettäisiin paremmin toimiviksi asiakirjoiksi ja myös päätöksentekoprosessit nopeutuisivat.

Monialaisuutta koskevaa keskustelua käydään voittopuolisesti sosiaali- ja terveydenhuollossa. Onkin tärkeää muistaa, että sosiaalityö tekee viranomaisyhteistyötä myös moniin muihin suuntiin monimutkaisten ongelmien ratkaisemiseksi ja myös näissä muissa yhteyksissä tarvitaan toimintakäytäntöjen kehittämistä.

KIRJALLISUUS

- Antikainen, Mari (2007) Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus lapsen huolto- ja tapaamissopimuspalvelussa. Publications E, Social Sciences No. 148. Kuopio: Kuopio University.
- Auvinen, Maija (2006) Huoltoriidat tuomioistuimissa. Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Series A, No. 272. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Dickens, Jonathan (2008) Welfare, Law and Managerialism. Inter-discoursing and inter-professional practice in child care social work. *Journal of Social Work* 8 (9), 45–64.
- Ei niin suurta riitaa, ettei sopu sitä sovita (2016) Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen tuomioistuinsovitte-
telun seurantaryhmän loppuraportti. Selvityksiä ja ohjeita 12/2016. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2000) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden: etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Forsberg, Hannele & Kääriäinen, Aino & Ritala-Koskinen, Aino (2018) Children's residence in divorce disputes – Examination of social workers' court reports. *Journal of Social Welfare and Family Law* 40 (1), 21–36.
- Forsberg, Hannele & Kääriäinen, Aino & Ritala-Koskinen, Aino (2019) Asumista koskeva sosiaalityön tieto olosuohdeselvityksissä. *Yhteiskuntapolitiikka* 84 (2), 248–257.
- Hujala, Anneli & Taskinen, Helena & Oksman, Erja & Kuronen, Risto & Karttunen, Anniina & Lammin-takanen, Johanna (2019) Sote-ammattilaisten monialainen yhteistyö. Paljon palveluja tarvitsevat asiakkaat etusijalle. *Yhteiskuntapolitiikka* 84 (5–6), 592–600.
- Jokinen, Arja & Juhila Kirsi & Pösö Tarja (1995) Tulkitseva sosiaalityö. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat – konstruktionistinen näkökulma. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 9–31.
- LHL (2019) Laki lapsen hullosta ja tapaamisoikeudesta 190/2019.
- Lapsen elatus ja huolto sekä isyyden selvittäminen 2019 (2020) THL Tilastoraportti 20/2020. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020061242896>
- Lapsenhuoltolain uudistaminen (2017) Työryhmämietintö. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (2019) Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman tehdyn valmistelutyön loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 30. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Majander, Kirsi (2018) Lasten asumisratkaisuihin liittyvä päätöksenteko – Olosuohdeselvityksen merkitykselliset sisällöt ja sosiaalityön asiantuntijuus käräjäoikeuden tuomarien näkökulmasta. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Mead, George Herbert (1934) *Mind, self and society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Olosuohdeselvitys (2020) Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/perheoikeudelliset-palvelut/olosuohdeselvitys> (luettu 14.4.2020)
- Pietilä, Ilkka (2017) Ryhmäkeskustelu. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvoori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 111–130.
- Prescott, Dana E. & Jamieson, Nelson & Murphy, Saco (2013) Social workers as “experts” in the family court system: Is evidence-based practice a missing link or host-created knowledge? *Journal of Evidence-Based Social Work* 10 (5), 466–481.
- Rathus, Zoe (2012) A Call for clarity in the use of social science research in family law decision-making. *Australian Journal of Family Law* 21.
- Robertson, Laura & Broadhurst Karen (2019) Introducing social science evidence in family court decision-making and adjudication: Evidence from England and Wales. *International Journal of Law, Policy and the Family* 33 (2), 181–203.
- Roets, Griet & Roose, Rudi & De Wilde, Lieselot & Vanobbergen, Bruno (2007) Framing the ‘child at risk’ in social work reports: Truth-telling or storytelling? *Journal of Social Work* 17 (4), 1–17.
- Sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annettu laki 817/2015.
- Sund, Ralf (2005) Ero! Selviytymisopas miehelle. Helsinki: Minerva.
- Taskinen, Sirpa (2001) Lapsen etu erotilanteessa – opas sosiaalitoimelle. Oppaita No. 46. Helsinki: Stakes.
- Toivonen, Virve & Kallioma-Puha, Laura & Muhonen, Jatta & Haarala-Muhonen, Anne (2019) Ammattilaisten yhteistyö huostaanottoasioissa. *Defensor Legis* 100 (1), 44–57.
- Valtonen, Vesa (2007) Käsitteitä viranomaistyöstä. Teoksessa Anna-Liisa Heusala, Petteri Taitto & Vesa Valtonen (toim.) Viranomaisyhteistyö - hyvät käytänteet. Pelastusopiston julkaisu, D-sarja: Muut 1/2007, 7–11.
- Van Bochove, Marianne & Tonkens Evelien & Verplanke Loes & Roggeveen Suzanne (2018) Reconstructing the professional domain: Boundary work of professionals and volunteers in the context of social service reform. *Current Sociology* 66 (3) 392–411.
- Webb, Stephen A. (2017) *Professional identity and social work*. London: Routledge.
- Yliruka, Laura (2015) Itsearviointi reflektiivisenä rakenteena: Kuvastin-menettelyn toimivuus, käyttöönotto ja kehittäminen. Heikki Waris – instituutin tutkimuksia 1. Helsinki.
- Yliruka Laura & Vartio Riitta & Pasanen Kaisa & Petrelius Päivi (2018) Monimutkaiset ja erityistä osaamista edellyttävät asiakastilanteet sosiaalityössä. Työpäpöri 16/2018. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

ENGLISH SUMMARY

Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen: Collaboration of professionals in child custody disputes. Judges' views on practices of compiling social work reports to the court (Sosiaalityö oikeuden yhteistyökumppanina huoltoriidoissa. Tuomareiden näkökulma olosuhdeselvitystyöhön)

Social services are often confronted with complicated family situations that call for multiprofessional collaboration. This article examines how district court judges in Finland view the practices of collaboration and the position of social workers in compiling court reports on the child's social conditions in connection with child custody disputes between separating parents. Research on the relationship between social work and courts is internationally scarce but nonetheless recognized as important. The data for this research consists of group interviews with judges from three district courts. Data analysis was performed using qualitative content analysis.

The judges were found to take an ambiguous view on social workers' actions and position. On the one hand, social workers are seen as assistants to judges in the court process. On the other hand, it is recognized

that social workers have professional competence in matters relating to children and families and that they can provide relevant information to support judges' decision-making. However, judges often have difficulty reading the social work reports submitted to the court. Three different types of relationship between social work and the court were identified: (1) a formal relationship with strict and clear professional boundaries, (2) an interprofessional relationship where social workers and judges work closely to share knowledge and discuss practices, and (3) a multiprofessional relationship where professionals have ongoing collaboration, are interested in developing their work and practices together, and learn to understand each other's professional language. The diversity of these relationships highlights the dynamic nature of professional collaboration at the local level. Based on the results it is suggested that the cooperation of social workers and judges in child custody disputes related to parental separation merits further discussion.

Keywords: child custody disputes, relationship between social work and courts, multiprofessional collaboration, professional boundaries.

KIRJOITTAJAT

Forsberg, Hannele, professori, Tampereen yliopisto

Ritla-Koskinen, Aino, dos., YTT, yliopistonlehtori, Tampereen yliopisto